

Utvärdering av FoU-programmet Undervisning i förskolan

Sammanfattning och analys av tre års utvärdering

**Utvärdering av FoU-programmet
Undervisning i förskolan;
Sammanfattning och analys**

Uppdragsgivare
lfous

Emerga Institute
2019

Projektledare
Lejla Mundzic
Tel: 070-617 02 69
E-post: lejla.mundzic@emergase.se

Om Emerga:

Emerga Institute hjälper offentlig sektor och företag att arbeta med mänskliga rättigheter i praktiken. Med utbildning, utvärdering och processtöd visar vi vägen.

1. Inledning

Forskningsinstitutet Ifous arbetar för att skapa nytta för svensk skola och förskola. Detta gör Ifous genom att erbjuda stöd till praktikinära forskning och konkret utvecklingsarbete där lärare och skolledare tar aktiv del i kunskapsbyggandet. Särskilt fokus läggs på forsknings- och utvecklingsområden som anses ha extra stor betydelse för lärandet.¹ Emerga Institute har haft i uppdrag att följa Ifous forsknings- och utvecklingsprogram "Undervisning i förskolan" som har pågått mellan år 2016 och 2018. Emergas uppdrag har varit att genomföra en processutvärdering. Detta innebär att Emerga fortlöpande har samlat in och analyserat relevant information för att kunna ge kontinuerlig återkoppling till programledning och deltagarna. Syftet med processutvärderingen har varit att:

- 1) stödja och styra programmet mot uppställda mål.**
- 2) undersöka vilka effekter programmet har lett till på pedagognivå, skolnivå och kommunen som helhet.**

FoU-programmet "Undervisning i förskolan" har haft nedanstående långsiktiga målformuleringar:

- **En kultur där förskollärare och förskolechefer utvecklar en vilja, ett mod och en nyfikenhet för att själva definiera och ibland omdefiniera sina roller och sin profession för att gynna barnens lärande;**
- **Alla barn i förskolan utvecklas så långt som möjligt;**
- **Anpassning av undervisningen till varje barns unika behov och förutsättningar för att respektera och uppfylla rätten till bästa möjliga utbildning;**
- **Mod, vilja och kunnande att använda nya metoder i undervisningen och utvecklas inför framtiden – hos såväl lärare som ledare i förskolan;**
- **En kultur har skapats där man håller sig à jour med aktuell forskning och tillämpar kollegialt lärande både internt på arbetsplatsen och mellan förskolor;**
- **Spridning av resultat och erfarenheter till huvudmän som inte deltar i programmet;**
- **Forskningsresultatet tas tillvara i praktiken på såväl barngruppsnivå som lednings- och systemnivå.**

---

¹ www.ifous.se

I programbeskrivningen definierades också ett antal konkreta effektmål på olika nivåer som gör det möjligt att mäta effekter/resultat av programmet på de olika målgrupperna – förskollärare, verksamheter/förskolor samt förvaltning/huvudmannanivå.

Effekter på förskollärare

- Förskollärare identifierar sig som lärare i förskolan och vidareutvecklar sin undervisning i sin lärarroll för att öka barnens lärande
- Ökad kunskap om och tillämpning av medvetna metodiska/didaktiska arbetsätt i (ämnes)undervisningen med syfte att främja varje enskilt barns utveckling.
- Varje barn stimuleras i sitt lärande utifrån sin motivation och förmåga.

Effekter på verksamheten/förskolan

- Upparbetade samarbetsformer bland pedagoger och arbetslag för att utveckla den pedagogiska verksamheten.
- Hela organisationen arbetar med frågor kring vad som karakteriserar undervisning i förskolan, ökar sin medvetenhet om det (ämnes)didaktiska innehållet och dess upplägg i denna skolform.
- Ökad kunskap om undervisning och lärande i förskolan genom forskningsinsatser.
- De medverkande har utvecklat ett vetenskapligt förhållningssätt till sin praktik och har utarbetat verktyg för att de kollegiala lärprocesserna ska vara hållbara.

Effekter på förvaltnings-/huvudmannanivå

- Ökad förståelse för hur medveten undervisning i förskolan bidrar till verksamhetens kvalitet och gynnar varje enskilt barn.
- Ökade insatser för att stödja och främja förskollärarnas undervisningsuppdrag.
- Ökad medvetenhet om betydelsen av kollegiala lärprocesser för hela verksamhetens utveckling.

2. FoU-programmets upplägg och genomförande

Ifous FoU-program "Undervisning i förskolan" kopplar samman forskning och praktik inom det aktuella området.² Programmet har bedrivits i samarbete med Malmö universitet samt tio kommunala huvudmän och pågick under tre år, 2016–2018. Deltagande kommuner var Bjuv, Landskrona, Lidingö, Strängnäs, Svedala, Trelleborg, Uppsala, Vaxholm, Åstorp och Österåker.

FoU-programmets syfte har varit att på alla nivåer utveckla kunskap, förhållningssätt och arbetsmetoder för undervisning i förskolan. Förskollärarna har haft möjlighet att utveckla sin undervisning genom ett kollegialt FoU-arbete i samverkan med forskare. Genom detta samarbete mellan praktik och forskning, samt genom ett utbyte av erfarenheter kollegor emellan har FoU-programmet kunnat höja medvetenheten om undervisningens innehåll och former hos förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare.

Programmets grundläggande inriktningar har varit didaktik och ämnesdidaktik. Den övergripande forskningsfrågan som Malmö universitet har undersökt närmare under programmets gång handlar om vad som kännetecknar undervisningen i förskolan när den är kopplad till styrdokument samt vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

FoU-programmet genomfördes som en treårig process och planerades med utgångspunkt i de medverkandes frågor och förutsättningar. Programmets kärna har utgjorts av det arbete som har ägt rum i utvecklingsgrupperna, som har bestått av förskollärare och skolledare. Minst en gång per termin har deltagarna mötts i ett gemensamt utvecklingsseminarium för att utveckla ny kunskap och delta i samtal om ämnet.

2.1. Upplägg och metoder för utvärderingen

Utvärderingens upplägg har varierat i samklang med programmets olika stadier samt uppkomna behov. Arbetet har rapporterats i tre delrapporter (en för varje år) som har presenterat fördjupade analyser av utvärderingens resultat. Utvärderarna har under programmets gång använt sig av både kvantitativa och kvalitativa metoder för datainsamling och analys. Metoderna har valts utifrån vilken sorts kunskap som behövdes samlas in vid olika tidpunkter. Exempel på metoder som använts är innehållsanalys av styrdokument, webbenkäter, fokusgrupper samt workshops för presentation av resultat. Utvärderarnas målgrupper har varit förskollärare, förskolechefer, processledare och styrgruppsrepresentanter. Just kombinationen av kvalitativa och kvantitativa metoder har varit nödvändig då kvantitativa data i större utsträckning möjliggör generaliseringar

---

² FoU-programmen bygger på frivillighet, dvs. det är Ifous medlemskommuner som bestämmer om de vill delta. Varje kommun betalar en avgift för sin medverkan. Deltagandet i Ifous FoU-program ger inga högskolepoäng för deltagarna.

medan kvalitativa data möjliggör fördjupning och ökad förståelse för vissa specifika aspekter av programmet.

Webbenkät

Utvärderarna har årligen genomfört en enkät som har skickats till alla programmets deltagare. Enkäten har med några kompletteringar och justeringar varit densamma från år 1 till år 3. Däremot har det ursprungliga syftet, att följa deltagarnas progression under programmet försvårats på grund av den omsättning som finns på förskollärare på kommunal nivå. Detta har inneburit att enkäterna mer har fungerat som årliga bilder av programmet snarare än mätpunkter av progression hos en grupp deltagare. Svarsfrekvensen har varierat mellan 69 och 80 procent. Givet de svårigheter som finns att genomföra enkäter med förskollärare och annan skolpersonal framför allt på grund av deras pressade arbetssituation får detta anses vara adekvata svarsfrekvenser.

Fokusgrupp

Emerga genomförde tre fokusgrupper under programmets gång med de deltagande kommunernas styrgruppsrepresentanter. Det sista året genomfördes också en fokusgrupp med processledarna. Fokusgruppernas syfte har varit att fördjupa delar av enkätdata genom gemensamma frågeställningar och diskussion som också gav ett bredare underlag för slutrapporten till Ifous.

Verksamhets-/programlogik

Emerga tog utifrån programplanen fram en verksamhetslogik för programmet. Verksamhetslogiken är en metod som syftar till att förtydliga relationen mellan tillgängliga resurser, planerade aktiviteter samt förväntade effekter på kort och lång sikt. Det är särskilt viktigt att det finns en balans mellan genomförandefasen och de effekter som arbetet förväntas ha på kort och lång sikt dvs. att det är realistiskt att förvänta sig vissa effekter utifrån givna resurser och planerade aktiviteter.

2.2 Upplägg av utvärderingen år för år

Nedan följer en sammanfattning av de olika moment som har utgjort delar av utvärderingen under respektive år.

År 1

Under 2016 fokuserade utvärderingen på att undersöka var deltagarna i programmet befann sig avseende undervisning i förskolan. Samtliga styrgruppsrepresentanter ombads att besvara ett antal frågor om hur de hade organiserat sin medverkan i programmet, vilka förväntningar de hade, samt hur de planerade att följa upp och utvärdera programmets effekter inom den egna verksamheten. Därefter genomförde utvärderarna en webbenkätundersökning med samtliga deltagare i programmet. Syftet med den första enkäten var att fånga upp hur deltagarna upplevde att förskolan arbetade med undervisning i förskolan, vilka förväntningar de hade på sin medverkan i programmet och

vilken typ av stöd de behövde för att kunna utveckla undervisning i förskolan. Resultaten presenterades i en rapport samt muntligen för styrgruppen och projektledningen.

År 2

Under 2017 genomförde utvärderarna datainsamling i huvudsak i två delar. En uppföljningsenkät skickades ut till samtliga deltagare i programmet. Förutom webbenkäten, genomfördes fokusgrupp med programmets styrgrupp. Resultaten presenterades muntligen för styrgruppen och projektledningen. Syftet med den andra enkätundersökningen och fokusgruppen var att undersöka om deltagarna hade börjat att organisera sig lokalt, om de arbetade med de olika metoder som forskarna hade föreslagit samt om de hade utvecklat ett kollegialt samarbete för att kunna bedriva ett utvecklingsarbete. Syftet var också att undersöka hur deltagarna upplevde sin medverkan i programmet samt vilka utmaningar och framgångsfaktorer de kunde identifiera. Utifrån detta underlag gavs sedan återkoppling till styrgruppen och projektledningen som hade möjlighet att justera programmet om så behövdes.

År 3

Under det tredje året (2018) samlade utvärderarna in såväl kvalitativ som kvantitativ data. En slutenkät riktad till samtliga deltagare genomfördes för år tre. Dessutom genomfördes en fokusgruppsintervju med processledarna från de tio deltagande kommunerna. Den tredje enkätens syfte var att undersöka: 1) hur förskollärarna arbetade med undervisning i förskolan efter att ha medverkat i programmet under tre år (i de fall detta var möjligt); 2) hur förskolecheferna skapade förutsättningar för spridning av programmets resultat genom erfarenhetsutbyte och lärande inom hela enheten; samt 3) hur deltagarna på förvaltningsnivån planerade att erfarenheter och lärdomar från programmet skulle spridas till alla förskolor i hela kommunen.

3. FoU-programmet ”Undervisning i förskolan”

I detta kapitel kopplas resultaten från den treåriga utvärderingen samman med de effekter som initialt formulerades av programledningen. Att mäta effekterna av ett treårigt program med många olika aktörer och insatser samt olika förändringar under programtiden är en utmaning. Det är svårt att visa på tydliga samband mellan orsak (programmets insatser) och verkan (effekter av dessa insatser på deltagarna). Programmets deltagare arbetade inte i ett vakuum utan det har vid sidan av programmet också pågått andra insatser, utbildningar och projekt som också har påverkat deras arbetsplats och arbetssituation. Det går med andra ord inte att avgöra i vilken utsträckning det är just medverkan i Ifous-programmet som har lett till ökad kunskap hos en deltagare eller lett till en bättre struktur för förskolans arbete med undervisning i förskolan. Givet detta bör utvärderingens resultat tolkas med försiktighet. Utvärderarna har medvetet valt att inte jämföra kommunerna eller förskolor inom samma kommun med varandra. Detta gjordes främst därför att de olika kommunerna och förskolorna hade så olika förutsättningar för sin medverkan. Dessa skilda förutsättningar gjorde att nollmätningen i början av programmet fick fokusera på att skapa samsyn kring samtliga medverkandes ingångsvärden snarare än skapa förutsättningar för att jämföra de deltagande förskolorna och kommunerna.

3.1 Effekter utifrån uppsatta mål

Utvärderarna har genom de återkommande undersökningarna kunnat notera att programmets effekter kan vara synliga både på individnivå (*bland medverkande förskollärare, förskolechefer och förvaltningsrepresentanter*) och på strukturnivå (*inom arbetslaget och på enheten*). Nedan presenteras först effekter på individnivå. Därefter följer presentationen av effekter på strukturnivå.

Effekter på deltagande förskollärare

Effektmål 1

Mål: Förskollärare identifierar sig som lärare i förskolan och vidareutvecklar sin undervisning i sin lärarroll för att öka barnens lärande.

Slutsats: Så gott som samtliga förskollärare angav i 2018 års enkät att de identifierar sig som förskollärare med ett tydligt undervisningsuppdrag.

Effektmål 2

Mål: Ökad kunskap om och tillämpning av medvetna metodiska/didaktiska arbetssätt i (ämnes)undervisningen med syfte att främja varje enskilt barns utveckling.

Slutsats: De deltagande förskollärarna menade att de vid programmets slut hade fått ökad kunskap om och erfarenhet av ett utvecklat metodologiskt arbetssätt. I enkäten beskrev förskollärarna hur de idag använder sig av de verktyg de förvärvat inom programmet, något

som i sin tur har utvecklat deras undervisning så att de i större utsträckning kan ta hänsyn till det enskilda barnets utveckling.

Effektmål 3

Mål: Varje barn stimuleras i sitt lärande utifrån sin motivation och förmåga.

Slutsats: Detta effektmål är svårt att mäta inom ramen för processutvärderingen då denna inte fokuserar på barnen och deras lärande. I enkäten svarar dock en majoritet av respondenterna att de själva anser att de lyckas ganska bra med att stimulera varje barns lärande utifrån dess motivation och förmåga.

Om effekterna på förskollärarnivå

Resultaten från den treåriga utvärderingen tyder på att effekter på förskollärarnivå har uppfyllts i stor utsträckning. Både förskollärarna, förskolecheferna och styrgruppen menade att förskollärarna har blivit stärka i sitt undervisningsuppdrag. Det framgick tydligt av enkätsvar och fokusgruppintervjuer att förskollärarna nu använde sig av olika undervisningsmetoder i sitt dagliga arbete med barnen. Många upplevde också att de hade blivit tryggare i sina metodologiska val och, som många uttryckte det, vågade prova sig fram till olika lösningar. Förskollärarnas fördjupade kunskap om vad undervisning innebär och hur det kan integreras i arbetet med barnen har gett dem en större verktygslåda som gör att de kan vara mer flexibla och anpassa sig till olika barns behov och förutsättningar. Många förskolechefer och förvaltningschefer beskrev hur förskollärarna i större utsträckning sätter ord på sin undervisning och framför allt att de kontinuerligt vågar använda begreppet undervisning. Detta bör förstås utifrån det faktum att begreppet "undervisning" initialt var omdiskuterat i programmet och att det fanns ett uttalat motstånd mot att använda begreppet undervisning i förskolan. Många menade att förskollärarna efter tre år i programmet har fått ett gemensamt språk som gör att de kan utveckla samplanering och uppföljning som får tydliga effekter på verksamheten. De menade också det kollegiala samtalen idag befinner sig på en högre och mer professionell nivå än tidigare. Sammanlagt har detta lett till stolta förskollärare som är trygga i sin yrkesroll. Undervisningens utveckling har även förbättrat förskollärarnas förmåga att ta tillvara på barnens nyfikenhet och kunskap i olika undervisningssituationer.

Det blir självklart att titta på sin egen praktik i reflektion med kollegor och i dialog med forskningen samt att de blir säkrare på undervisning som begrepp i förskolan. De blir säkrare i sin profession och leder sina kollegor i detta arbetet. *Förskolechef*

Förskollärarna menade att de har förstärkt sin kunskapsbas och förståelse för vad undervisning är och vad det innebär i det dagliga praktiska arbetet. Majoriteten av förskollärarna beskrev hur de nu gör mer medvetna metodologiska val än tidigare. Undervisningen har på detta sätt blivit en naturlig del av deras uppdrag. Förskollärarna ansåg att deras nyförvärvade kunskaper om undervisning har utvecklat deras möjligheter att ta tillvara på spontana undervisningssituationer som initieras av barnen. De upplevde

att de har blivit stärkta och också modigare i sin undervisning, och att de numera vågar prova nya metoder utan rädsla för att göra fel.

Framför allt har undervisningsbegreppet blivit tydligare och jag tänker i större utsträckning att jag undervisar. Jag har lättare att ta till olika undervisningsmetoder för olika typer av undervisning. *Förskollärare*

Förskollärarnas resonemang kring olika utmaningar i samband med undervisning i förskolan är tydligt kopplat till de olika lokala förutsättningar som möter förskolorna. Detta rör sig exempelvis om hög personalomsättning som i samband med stora barngrupper kan göra det svårt att hitta tid att lägga upp undervisningen på ett genomtänkt sätt.

Problemet är inte att veta hur jag ska stimulera och motivera varje barns lärande utan hur jag ska räcka till. Personalomsättningen har ökat och fler långtidsvikarier utan utbildning har tillkommit. *Förskollärare*

Effekter på deltagande förskolor

Effektmål 1

Mål: Upparbetade samarbetsformer bland pedagoger och arbetslag för att utveckla den pedagogiska verksamheten.

Slutsats: Enligt respondenterna har samtliga kommuner hittat samarbetsformer som har fungerat för deltagarna i programmet. För några kommuner återstår att inkludera hela verksamheten i arbetet efter programmets slut.

Effektmål 2

Mål: Hela organisationen arbetar med frågor kring vad som karaktäriserar undervisning i förskolan, ökar sin medvetenhet om det (ämnes)didaktiska innehållet och dess upplägg i denna skolform.

Slutsats: Med FoU-programmet i ryggen ansåg kommunerna sig vara stärkta inför sitt kommande arbete med att implementera den reviderade läroplanen, ett arbete som kommer att inkludera hela organisationen.

Effektmål 3

Mål: Ökad kunskap om undervisning och lärande i förskolan genom forskningsinsatser. De medverkande har utvecklat ett vetenskapligt förhållningssätt till sin praktik och har utarbetat verktyg för att de kollegiala lärprocesserna ska vara hållbara.

Slutsats: Forskningsarbetet har varit viktigt för respondenterna som har beskrivit hur deras vetenskapliga förhållningssätt har utvecklats och bidragit till en utökad verktygslåda. I sina beskrivningar om sin egen utveckling uttrycker de en stor medvetenhet om olika undervisningsmetoder. Just hållbarheten av de kollegiala lärprocesserna är svåra att uttala sig om. Utvärderingens resultat pekar på att kollegiala lärprocesser mellan deltagarna som har

medverkat kommer med störst sannolikhet att bestå och utvecklas. Det kommer på många håll även att omfatta de pedagoger som inte har medverkat men i det är svårt att uttala sig om i vilken utsträckning.

Effekter på förskolenivå

Det är svårt att uttala sig om effekterna på förskolenivå. Detta har flera olika förklaringar. En förklaring är att utvärderingen skulle ha behövt inkludera även de förskollärare som inte har medverkat i programmet för att kunna uttala sig om arbetet verkligen har haft en inverkan på *hela* förskolans verksamhet. Det har inte varit möjligt inom utvärderingens ramar. Det står dock klart att det kollegiala samarbetet har stärkts och utvecklats genom förskollärarnas medverkan i programmet. Frågan är om detta samarbete även omfattar lärare som inte har deltagit i programmet. Detta skiljer sig troligtvis lika mycket mellan förskolor i en kommun som mellan de olika kommunerna.

Det har hittills mest skett en utveckling hos oss som medverkat i FoU-programmet. Det är nu vi ska planera för spridningen på förskolan och mellan förskolor.

Förskollärare

De som menade att det kollegiala samarbetet hade utvecklats i takt med FoU-programmet lyfte enbart fram positiva förändringar. Framför allt ansåg de att de inom sina verksamheter idag diskuterade undervisning i större utsträckning än tidigare. Förhållningssättet till undervisning som begrepp har också förändrats. Några respondenter lyfte särskilt fram exempel för att visa hur det kollegiala samarbetet har utvecklats under programperioden. Dessa personer menade att samplanering och sambedömning har blivit en tydligare prioritet i verksamheterna och det även har skapats regelbundna tillfällen för gemensam reflektion vid några förskolor.

Det har uppmuntrat oss att skapa forum för diskussion och reflektion kring frågor som tidigare inte var lika mycket i fokus.

Förskollärare

Utvärderingens resultat tyder på att det stora mervärdet av deltagandet i programmet för förskolor och kommuner kommer att synas när den reviderade läroplanen ska implementeras. Många menade att just denna uppgift kommer att underlättas och lyftas eftersom det nu finns en helt annan förståelse kring de krav som ställs på undervisning i förskolan. Flera respondenter ansåg att programmet har skapat förutsättningar för ett fortsatt framgångsrikt arbete som i sin tur kommer att påverka hela kommunens arbete. Det fanns bland denna grupp en förvissning om att erfarenheterna från FoU-programmet kommer att utgöra en stabil grund för detta utvecklingsarbete.

4. Sammanfattning

FoU-programmet Undervisning i förskolan har genom hela programtiden haft engagerade och drivande deltagare. Enkätundersökningarna har också visat en gradvis ökande individuell utveckling hos förskollärarna, något som också har iakttagits av såväl förskollärarna själva som av deltagarna på förvaltningsnivå.

Resultatet av den första enkätundersökningen i maj 2016 visade att många av deltagarna var osäkra på programmets innehåll och upplägg samt vad deras deltagande skulle leda till. Majoriteten av de deltagande förskollärarna tyckte inte att det fördes någon diskussion om vad som kännetecknade undervisning i förskolan och större delen av respondenterna menade att de ännu inte hade diskuterat hur de skulle fortsätta att utveckla arbetet hemmavid. Detta kom dock att förändras i takt med att programmet pågick. 2018 var begreppet undervisning i förskolan ett vedertaget begrepp och det var också klart för deltagarna hur utvecklingsarbetet kan fortsätta att drivas på varje enskild förskola.

4.1 Tidig förändring

Programmets styrgrupp beskrev att de redan hade noterat förändringar innan första fokusgruppen ägde rum i oktober 2016. Fokusgruppsdeltagarna menade att de hade sett ett skifte i förskollärarnas förhållningssätt till undervisning och vad detta innebar för förskolans uppdrag och verksamhet. Förskolecheferna hade börjat använda sig av läroplanen på ett mer fördjupat sätt, och styrgruppens deltagare ansåg att de genom sitt deltagande i programmet hade börjat arbeta mer medvetet med läroplanen.

Ledordet för styrgruppen var att "hålla i och hålla ut". Detta fokus på uthållighet baserades på övertygelsen om att ett utvecklingsprogram av denna sort kommer att stöta på olika utmaningar, exempelvis att några deltagare slutar medan andra ansluter sig till programmet. En annan utmaning man förutsåg var att de samtal som skedde inom verksamheten skulle komma att utmana gamla bekvämare synsätt som inte problematiserats i samma utsträckning tidigare.

4.2 Tydlig utveckling

Den inledande osäkerheten var så gott som borta när den årliga enkäten genomfördes i maj 2017. Enkätresultaten visade att programmets struktur och innehåll var tydligt hos de flesta deltagare. Det hade också klargjorts för deltagarna vad som förväntades av deras deltagande. Deltagarna beskrev hur diskussionen om undervisning hade fördjupats och att fler verksamheter hade haft möjlighet att diskutera fortsatt utvecklingsarbete. Samtidigt visade enkäten att den lokala förankringen fortsatt var en utmaning.

4.3 Kritisk reflektion

Vid fokusgruppen med programmets styrgrupp i december 2017 berättade styrgruppsledamöterna (endast de medverkande kommunernas representanter) att förskollärarna nu hade börjat reflektera mer kritiskt kring sin undervisning. De menade också att det fanns ett öppnare klimat som möjliggjorde en sådan reflektion. Förskollärarna i programmet gjorde mer medvetna val av undervisningsmetoder och vågade också granska sig själva och sin undervisning i en större utsträckning än tidigare. Några fokusgruppsdeltagare berättade att de hade lyckats etablera en god organisation för spridning av kunskaper och erfarenheter, medan andra menade att detta var svårare på grund av kommunens storlek. En större kommun och en större organisation innebar också ett större spridningsuppdrag. Styrgruppen återkom till ledordet "hålla i och hålla ut". De hade vid detta laget börjat fundera på hur de skulle kunna bevara de lärdomar som deltagandet hade lett till inom sina verksamheter efter programmets slut. Styrgruppen menade att arbetet med att implementera den reviderade läroplanen erbjöd en särskild möjlighet för deltagarna att fortsätta och fördjupa arbetet som utförts inom programmet. De styrgruppsledamöter som hade erfarenheter från tidigare program uttryckte dock en viss oro baserad på det faktum att tidigare FoU-program inte hade lyckats leva kvar efter programtidens slut.

4.4 Kvarstående utmaning

Både i fokusgruppintervjun med processledarna och i enkätresultatet lyfts funderingar kring hur programmets goda resultat och undervisningsfrämjande utveckling kommer att tas tillvara i kommunerna efter programmets slut. För flera kommuner återstår fortfarande att sprida kunskap, lärdomar och erfarenheter som även når de som inte har medverkat i programmet. Detta är också det enda verksamhetsspecifika effektmål "*att öka medvetenhet om undervisning och det didaktiska innehållet i hela organisationen*" som inte har uppnåtts till fullo i samtliga verksamheter. Det finns däremot en ny drivkraft för det fortsatta arbetet i form av implementeringen av den reviderade läroplanen, ett arbete som är högst aktuellt för landets samtliga förskolor. Respondenter såväl på förskolläraryr- som styrnings- och ledningsnivå har nämnt att den utveckling som har skett inom FoU-programmet "*Undervisning i förskolan*" kommer att vara till stor nytta i detta implementeringsarbete.

4.5 Framgångsfaktor 1 – parallell spridning

Ett antal kommuner har genom hela programperioden varit särskilt framgångsrika i sitt arbete med FoU-programmet. Dessa kommuner har också haft en tydlig lokal förankring under programmets gång. En framgångsfaktor för en kommun har varit att arbeta med fullt deltagande av kommunens samtliga förskollärare, alltså även de som inte direkt deltog i FoU-programmet. Denna kommun har med andra ord arbetat med en inkluderande spridning av FoU-programmets innehåll redan från start. Det har också

funnits en klar modell för hur detta skulle gå till. Efter varje utvecklingsseminarium hade kommunens deltagare möjlighet att återskapa innehållet i seminariet i fråga. Därefter arrangerades personaldagar där samtliga förskollärare har kunnat ta del av innehållet endast en kort tid efter programmets olika utvecklingsseminarier. På detta sätt har således den strukturerade spridningen möjliggjort en närmast parallell kompetensutveckling för kommunens samtliga förskollärare. För andra kommuner har en liknande spridning inte varit möjligt av olika organisatoriska orsaker. Framför allt rör detta de större organisationerna där en spridning av detta slag skulle ha krävt alltför stora resurser. Faktum kvarstår dock. De kommuner som har haft ett kontinuerligt spridningsarbete har också de deltagare som har upplevt störst måluppfyllelse. Dessa deltagare har känt att den lokala organisationen har varit stöttande både i spridningsarbetet och i det fortsatta utvecklingsarbetet. Deltagarna från de andra kommunerna har haft svårare att utvecklas tillsammans med övriga kollegor i sin organisation eftersom det har saknats tydliga strategier för en inkluderande spridning.

4.6 Framgångsfaktor 2 – delat processledningsansvar

Under samtalen med processledargruppen i oktober 2018 lyfte flera av deltagarna en annan viktig och till viss del avgörande framgångsfaktor för deras eget deltagande – att de hade delat projektledaransvaret med en annan person. Att vara två processledare i kommunen har inneburit att de har haft möjlighet att dela på arbetet och ansvaret. Enkätresultatet för 2018 visade också att de kommuner där det har funnits två processledare också har de deltagare som har upplevt störst stöd från de lokala processledarna. En processledare som inte har delat uppdraget med någon och som också har upplevt utmaningar såväl med spridningsarbetet som med den lokala förankringen, underströk att ett delat processledningsansvar verkar vara en väl vald prioritering. Om denna kommun i framtiden skulle delta i ett nytt FoU-program så skulle de prioritera att engagera två processledare.

5. Slutord

Efter en inledning som präglades av en del ovisshet och osäkerhet med många deltagare som för första gången medverkade i ett FoU-program fick programmet snart luft under vingarna. Redan efter ett år fanns det tydliga tecken på att deltagarna engagerade sig alltmer och att de också utvecklades i sin lärarroll. Trots att flera deltagare slutade och nya tillkom under programmets gång har FoU-programmet fortsatt att stimulera deltagarna som har utvecklats i takt med programmet. Att 95 procent av deltagarna i slutet av programperioden ansåg att FoU-programmet har varit mycket eller ganska bra är ett gott betyg. Att hela 60 procent ansåg att programmet har varit *mycket* bra är ett imponerande resultat. De utmaningar som har funnits har inte rört programmets innehåll. Med undantag för de initiala oklarheterna har utmaningarna inte heller rört programmets upplägg. De största utmaningarna har istället handlat om hur och när deltagarnas kunskap och erfarenheter ska spridas till övriga kollegor i den egna verksamheten samt hur utvecklingen som har uppnåtts under programtiden ska kunna göras långsiktigt hållbar.

5.1 Rekommendationer till Ifous och skolhuvudmännen

Emergas uppdrag var som nämndes i inledningen tudelat. För det första följdes programmet under tre år för att undersöka om/och hur de aktiviteter/upplägg och innehåll som genomfördes skulle kunna leda till att de uppställda målen för programmet nåddes. För det andra utvärderades kontinuerligt och parallellt programmets organisation och hur denna i sig påverkade möjligheterna att må målen. Med programmets organisation menas här såväl Ifous val av upplägg och genomförande av programmet som kommunernas (eller i förekommande fall de fristående huvudmännens) val av upplägg för att styra och leda programmet lokalt. Utifrån detta tudelade arbete presenteras nedan ett antal rekommendationer för Ifous inför planering av kommande FoU-program, och för skolhuvudmän som planerar delta i liknande program.

Rekommendation 1 – ett genomtänkt deltagande

Att ställa krav är att bry sig. Tydliggör därför noga för alla parter:

- varför skolhuvudmännen har valt att medverka;
- hur de planerar att bedriva sitt utvecklingsarbete; samt
- hur de planerar att koppla utvecklingsarbetet till kärnverksamheten

Det är centralt att varje huvudman utformar sin egen programlogik, dvs. att de är klara över varför de vill delta i programmet och hur de kan koppla FoU-programmet till sin kärnverksamhet och andra pågående insatser. Att medverka i ett FoU-program av denna karaktär måste innebära att ett förändringsarbete samtidigt drivs inom den egna huvudmannen och/eller skolan. Detta kräver ofta mer tid, engagemang och förankring än

andra mindre kompetensutvecklingsinsatser, vilket skolhuvudmännen måste vara medvetna om när de väljer att medverka.

Rekommendation 2 – krav på organiserat lokalt deltagande

Tydliggör noga hur skolhuvudmannen har organiserat sin medverkan lokalt.

Det är centralt att Ifous ställer krav på att huvudmannen skapar en tydlig lokal organisation för sin medverkan. Här kan Ifous ge förslag och stöttning genom att: 1) stötta processledarna hos varje huvudman; 2) medverka vid uppstartsmöten hos huvudmannen; samt 3) regelbundet kommunicera med processledarna. Om inte huvudmännen redan vid starten har en plan för hur erfarenheterna och lärdomarna från deras deltagande i ett FoU-program ska omhändertas av skolan/huvudmannen riskerar effekterna att inte bli hållbara. Detta är särskilt viktigt att planera för då många personalbyten, nya nationella prioriteringar och olika riktlinjer ställer extra krav på deltagarna.

Rekommendation 3 – om programmets upplägg och genomförande

Tidsplanering och kommunikation: Det är viktigt att vara tydlig med att en medverkan i ett FoU-program av detta slag kräver tid. Inte bara för att deltagarna ska kunna medverka i de planerade gemensamma aktiviteterna, utan framförallt för att de ska kunna driva en utvecklingsprocess på förskolan i sin helhet. Det är också centralt att skapa olika men tydliga kommunikationskanaler. Under det inledande året tycks det även vara nödvändigt att kontinuerligt påminna deltagarna om: 1) programmets syfte och mål; 2) vilka förväntningar programmet ställer på dem som deltagare; samt 3) hur viktigt det är att deltagarna ser arbetet som en treårig process snarare än "instant fix".

Anpassning till de medverkande skolhuvudmännens specifika behov: Varje kommun har egna specifika förutsättningar för sin medverkan. Dessa olikheter mellan kommunerna öppnar upp för dynamik och erfarenhetsutbyte men innebär samtidigt utmaningar som måste tacklas. Programmets innehåll bör kunna anpassas till olika kontexter vad gäller kunskapsnivåer, organisation samt olika grader av engagemang. Om olikheterna ska fungera som ett positivt inslag i dylika program finns det anledning att fundera över hur en kartläggning av nuläget kan genomföras tillsammans med medverkande huvudmän inför programstart. Utifrån denna kartläggning kan de sedan tillsammans med kommunerna diskutera vilka mål som är rimliga för varje kommun att uppnå under programtiden.

Fånga upp skolledar- och förvaltningsnivåerna: Då Ifous olika FoU-program riktar sig till målgrupper på flera nivåer; 1) pedagoger/förskollärare; 2) skolledare/förskolechefer; och 3) förvaltningsrepresentanter bör det i programmen utformas aktiviteter/insatser för de två grupper som inte är pedagoger. Det är viktigt att anpassa insatser till en styrnings- och ledningsnivå med fokus på t.ex. organisationsförändring, kommunikation, ledarskap – områden som skolledare och förvaltning behöver djupdyka i för att kunna implementera

lärdomar och skapa hållbarhet över tid. Vi bedömer att detta skapar engagemang för programmet bland skolledare och förvaltningsnivå och hjälper dem att överföra lärdomar från FoU-programmets sätt att arbeta med t.ex. kollegialt lärande och beprövad erfarenhet till ordinarie verksamhet och andra insatser som pågår.

4.2 Frågor till kommunen inför ett beslut att delta i ett FoU-program

Klargör för er själva varför ni ska medverka i FoU-programmet i fråga. Detta görs bäst genom att ni gemensamt svarar på nedanstående frågor:

- Varför vill vi delta i detta FoU-program?
- Vilka krav kommer deltagandet att ställa på oss som deltagare? (Vad förväntas vi göra? Hur mycket tid kommer detta att kräva?)
- Är skolledaren beredd att initiera och driva ett förändringsarbete på sin förskola – dvs. det som krävs för att medverka i FoU-program innebär?
- Vilka mål har vi själva med vår medverkan i programmet (på pedagognivå, skolnivå och kommunnivå)?
- Hur förhåller sig våra mål till de mål som beskrivs i programmet?

Klargör också hur ni ska arbeta för att maximera nyttan av ert deltagande i FoU-programmet Detta görs bäst genom att ni gemensamt svarar på nedanstående frågor:

- Hur ska vi organisera vårt deltagande i programmet?
- Hur ska vi styra programmet på lokalplanet så att vi kan uppfylla såväl våra som programmets förväntningar och mål?
- Hur ska vi försäkra oss om att kunskaperna och erfarenheterna från i FoU-programmet når fler än de som deltar, dvs. hur skapar vi ett fortsatt lärande i organisationen?
- Hur ska vi löpande utvärdera och utveckla vårt deltagande i programmet?
- Hur ska vi skapa en hållbarhet över tid?